

Hagby kyrkogård

Hagby församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
 HAGBY KYRKOGÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	13
 KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	17
 ARKIV OCH LITTERATUR	
 Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har sätts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland (dessutom troligen delar av nuvarande Kanada). Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Varend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohäradslagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdat att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Varend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvlige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Varend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domstol bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie domstolar upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Møre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tveta, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Møre, Södra Møre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt.

Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

Växjö stift omfattar cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

HAGBY KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Hagby1:1, Hagby socken, Kalmar kommun, Södra Möre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1749: 623 inv, 1800: 727 inv, 1850: 1170 inv, 1900: 1068 inv, 1958: 795 inv, 2004: 989

Kyrkomiljön

Hagby kyrka är uppförd på en kulle på Nybroåsen. Söder ut sluttar landskapet ner mot Hagbyån som användes som segelled förr i tiden. Kyrkan och kyrkogård ligger strax intill gamla landsvägen mellan Kalmar och Karlskrona och vägen till Arby följer kyrkogårdsmurens norra sträckning. Norr om kyrkogården på andra sidan vägen ligger de två gamla skolhusen från år 1890 respektive 1916. Husen används fortfarande som skola och anläggningen har byggts ut med nya lokaler. Församlingslokalen ligger öster om kyrkan i ett rött trähus från 1980. Nordost om kyrkan breder södra Hagby samhälle ut sig. I närheten av kyrkan vid E22 ligger kommunalhuset från 1912, och ålderdomshemmet från 1872. Kommunalhuset används numera som scoutgård och ålderdomshemmet som biblioteksfilial

Kyrkan

Hagby kyrka är en rundkyrka av Bornholmstyp, som med sina höga vita murar och sin konformiga takresning är synlig vida över bygden. Den består av en nästan cirkelrund byggnad, som utgör själva kyrkorummet, samt ett halvrunt kor. Senare tillbyggda är den fyrkantiga sakristian i norr och vapenhuset i sydväst. Idag är kyrkorummet täckt av ett kupolformigt trätak, men fram till 1660-talet hade kyrkan valv, som vilade på en mittpelare, troligen på samma sätt som Österlars på Bornholm. På 1660-talet revs valvet och ersattes med ett platt trätak, som i sin tur i slutet av 1700-talet förändrades till den nuvarande kupolformen. På 1830-talet fick kyrkan den takform den har idag. År 1965-68 genomfördes den senaste renoveringen av kyrkorummet. Denna hade som mål att lyfta fram Hagby kyrkas långa historia och göra den synlig i ett för dagens behov funktionellt kyrkorum. I kyrkan finns en dopfont av sandsten och triumfkrucifix från medeltiden. Kyrkans altarpupsats och predikstol är förfärdigade av Jonas Berggren omkring 1780. Den nuvarande altartavlan är målad 1923 av konstnären Nils Asplund.

Kyrkogårdens historik

Hagby kyrkogård användes redan under medeltiden men hur kyrkogården såg ut då vet vi mycket lite om. På 1660-talet revs mittornet och valven inne i kyrkan och delar av materialet vräktes ut på kyrkogården och bildade en stor hög öster om koret. Denna hög togs bort först 1850 och användes då som fyllning innanför kyrkogårdsmuren. Tidigare hade kyrkogården omgivits av en bogårdsmur som nu blev till en vallmur.

Den nuvarande klockstapeln uppfördes 1693 men det tycks ha funnits en klockstapel tidigare på platsen. I en inventarieförteckning från 1597 står det *”två små klåckor hwardera om en bismara mark. Tre stora klåckor, ten minsta hengir i tårnit, the andra i stapullin”*. Mellanklockan är gjuten i Karlskrona år 1768.

På en lantmäterikarta från år 1759 hade kyrkogården samma form och utsträckning som dagens. Ingången i sydvästra hörnet liksom sockenmagasinet finns inte med på kartan. Istället fanns det en öppning i norra murens östra del. På en storskifteskarta från 1801 syns återigen den rektangulära kyrkogården avbildad. På kartan var inte längre den norra ingången

återgiven. I det sydvästra hörnet har sockenmagasinet avbildats för första gången. Vid ingången mitt på kyrkogården på den västra sidan fanns symbolen för en byggnad inritad. Det är sannolikt den stiglucka som användes fram till 1837 då den flyttades till sin nuvarande plats intill klockstapeln på södra sidan av kyrkogården. År 1935 användes den till vedbod.

Bårhuset sägs vara en medeltida stenbyggnad och under en period i början av 1800-talet användes det som sockenmagasin innan det iordningställdes som bårhus 1952. Idag brukas det dock inte som bårhus då det saknar kylanläggning utan istället används det till förvaring av material.

Fotografier från början av 1900-talet visar en ängslik kyrkogård med ett fåtal grusade gravplatser med murgrönekullar och gravvårdar av svart granit, på den östra sidan. På bilden syns bänkar uppställda intill gravplatserna. År 1913 avfotograferade Martin Olsson en ritning av kyrkan. På ritningen fanns en mindre översikt över kyrkogården. Utbredningen av kyrkogården och hur gångarna var placerade, om än i lite mjukare former, överensstämmer väl med dagens. Ytterligare ett fotografi från Hagby där kyrkogården syns är från 1927. Det hade nu tillkommit ett antal stenvårdar framför vapenhuset och på området öster om sakristian. Från en annan vinkel är ett fotografi taget av Alex Johansson omkring år 1930. Det visar den södra sidan där endast ett fåtal stenvårdar fanns, i övrigt verkar gravplatserna endast markerats av murgrönekullar. I högra kanten av fotografiet syns en grusad gång som går i nord-sydlig riktning.

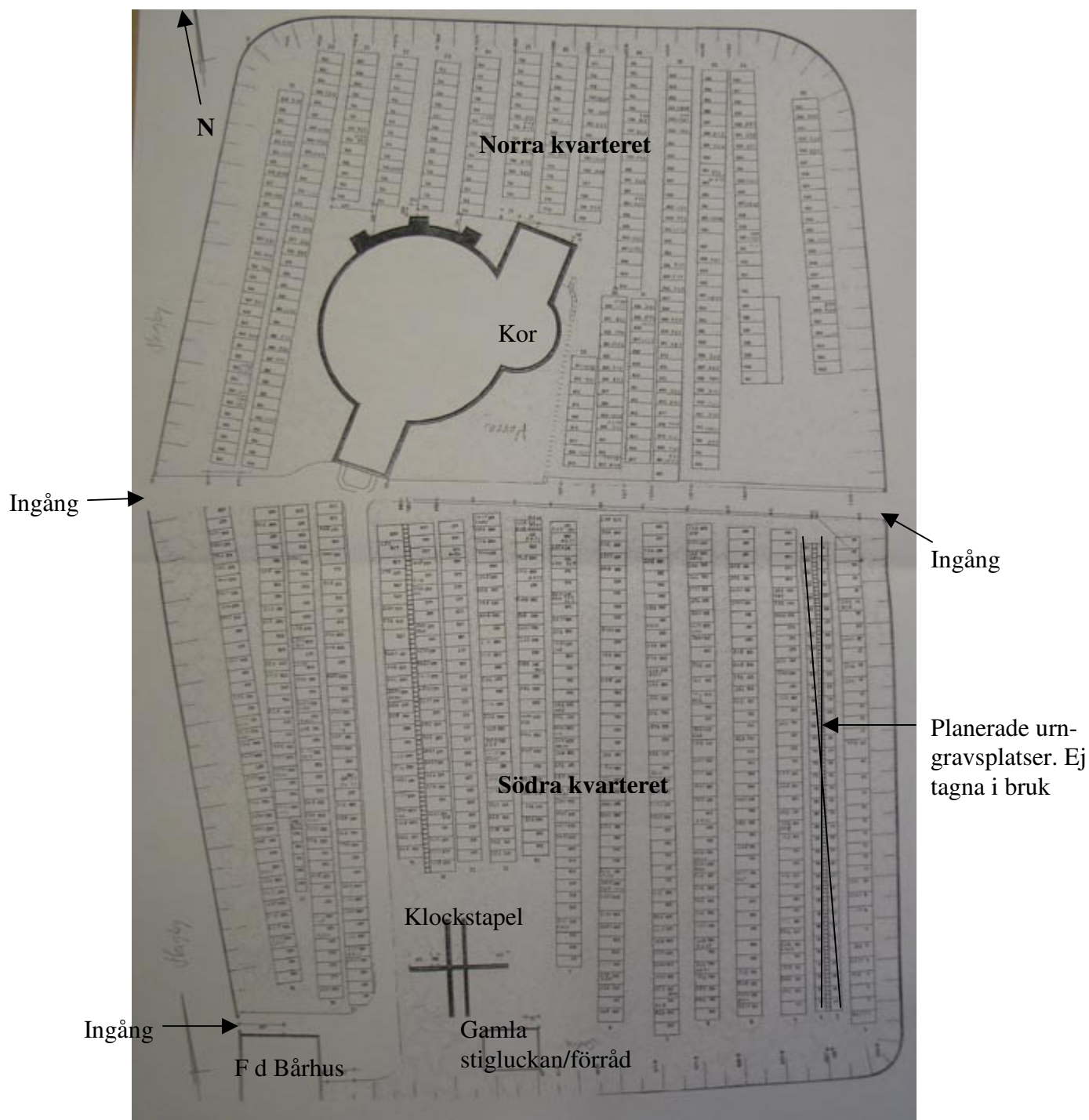
Bilder från 1940-talet och framåt visar att en förändring skedde på kyrkogården. På fotografier som Ivar Anderson tog i början av 1940-talet syns höga resta vårdar, med omgärdningar i form av stenramar, stenstaket, gjutjärnsstaket och gjutjärnskedjor samt låga häckar. Det stora flertalet av gravplatserna var grusbelagda och många hade kullar av murgröna. Ännu på 1950-talet såg kyrkogården likadan ut. På flygfotografier från den tiden syns tydligt de grusbelagda gravplatserna och gångarna.

År 1949 gjordes en enkätundersökning på initiativ av Växjö stift. Församlingarna fick svara på några få frågor om sina kyrkogårdar. Svaren från Hagby församling berättar något om hur kyrkogården då såg ut. Kyrkoherden Gunnar Pleijel berättar i sina svar att före 1900 var det förutom de träd som var planerade runt kyrkogården också ett antal ekar planterade inne på kyrkogården. Någon ”linje” fanns ej på Hagby kyrkogård, utan alla begravde sina döda där deras förfäder vilade. Sakerligen fortsätter han hade tidigare byalagen haft särskilda gravplatser. Ännu på 1940-talet begravde de i väster ut liggande byarna i socknen sina döda på den västra sidan av kyrkogården. Gravkullarna var avlånga och rätt låga, gärna planterade med murgröna, berättar Pleijel. Mer och mer hade man börjat utsläta och grusa gravplanen, särskilt de med stenram.

På fotografier som visar kyrkogården från 1954 fanns fortfarande en grusgång som löpte tvärs igenom den södra delen från klockstapeln och öster ut samt den gång som gick i nord-sydlig riktning i områdets östra del. Gångarna fanns dock inte med på en situationsritning över kyrkogården från 1965. Någon gång mellan 1954 och 1965 såddes alltså de bägge grusgångarna igen och fler gravplatser skapades på detta vis på kyrkogården. På fotografier från 1940- och 50-talet kan man se att flera gravar hade omgärdningar, både i sten och av gjutjärn, som idag försvunnit

År 1974 lades ett förslag fram på utvidgning av kyrkogården i söder. Marken skulle köpas av lantbrukare Ragnar Nilsson. Någon utvidgning blev dock aldrig av. År 1979 köpte

församlingen merparten av en samfällighet öster om kyrkan för att bygga parkeringsplatser. De köpte också del av Hagby 7:1 för att en byggnad som man tidigare uppfört ska ligga helt på församlingens mark. Församlingen köpte också kyrkogården av pastoratet. År 1995 renoveras klockstapeln, före detta bårhuset och den gamla stigluckan.

Gravkarta över Hagby kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Hagby kyrkogård är en liten kyrkogård och omgärdas av en vallmur. På insidan av muren finns en trädkrans av ekar och lönnar. Gravplatserna finns runt om kyrkan och det finns ingen kvartersuppdelning av kyrkogården. För att underlätta rapportskrivandet har kyrkogården delats upp i norra respektive södra delen (se gravkarta). På båda delarna är gravvårdarna ordnade i rader i gräsmatta. Gravvårdarna utgörs av ett blandat material. Öster om kyrkan finns flera av kyrkogårdens äldsta gravvårdar. Intrycket domineras av dessa höga resta vårdar i mestadels svart granit. Södra delen är mer likartad med sina låga rektangulära vårdar.

Stenmuren som omgärdar kyrkogården (KI Hagby kyrkog 037)

Ingång i öster. Svartmålade smidesgrindar (KI Hagby kyrkog 001)

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i alla väderstreck av en vallmur, av murad natursten.

Ingångar

Det finns tre ingångar till kyrkogården. I öster finns huvudentrén. De övriga två finns på den västra sidan. Vid alla tre ingångarna finns grindar i samma utförande, svartmålade smidesgrindar, mellan grindstolpar av granit. Troligen är grindarna tillverkade av Thörnqvist i Runtorp. Samma typ av grindar finns bland annat i Madesjö, Örsjö och Mortorp.

Vegetation

Trädkrans: uppe på vallmuren finns det planterade ekar, lönnar och en ask.

Övrigt: inne på kyrkogården till höger innanför den östra grinden står en ensam ek.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

En grusbelagd gång löper i öst-västlig riktning på kyrkans södra sida. Ytterligare en grusad gång leder från vapenhuset fram till det gamla sockenmagasinet. Längs kyrkans östra sida finns en gång av lagda kalkstenar.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns varierande gravvårdstyper från början av 1800-talet men med en dominans för vårdar från 1950-talet och framåt. På den norra delen, finns ett stort antal höga vårdar, av den typ som var vanlig i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Många är av svart granit och blankpolerade. Ett fåtal mycket breda vårdar, som var vanliga på 1930-50-talet finns på den södra delen. Grå, svart och röd granit dominerar som material. Många gravvårdar bär klassicerande formdrag. Det kan innebära att själva stenen fått en form som

efterliknar ett tempel från antiken, eller att kolonner, lagerkransar och dylikt ingår i motivet. Tre platser omgärdas av stenram, en av stenpollare och silverfärgad järnkedja och två av gjutjärns/eller smidesstaket. På en av de omgärdade gravplatserna finns gravkullar av murgröna.

Minneslund

På Hagby kyrkogård finns ingen minneslund. Sockenbor som önskar begravas i minneslund hänvisas till Arby kyrkogård.

Byggnader

Ett före detta sockenmagasin, som under en period användes som bårhus, finns i det sydvästra hörnet av kyrkogården. Byggnaden är medeltida och uppförd i natursten och vitkalkad, taket är lagt av svarta tegelpannor. Bårhuset har ingen kylanläggning och det används idag som förråd. Intill sockenmagasinet finns ett rött trähus också det med svart tegeltak. Det har tidigare varit stiglucka vid ena kyrkogårdsporten fram till år 1837 då det flyttades till sin nuvarande plats. Byggnaden används som förråd och här finns också en centralsugare till kyrkan installerad. Klockstapeln, uppförd 1693, finns även den i södra delen av kyrkogården.

Sockenmagasinet och f.d bårhuset från öster (KI Hagby kyrkog 014)

Förrådsbyggnad inne på kyrkogården från väster (KI Hagby kyrkog 015)

Övrigt

Borttagna vårdar förvaras intill en förrådsbyggnad väster om kyrkan.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Norra delen

Översikt över norra delen från öster (KI Hagby kyrkog 030)

Översikt över norra delen, öster om kyrkan (KI Hagby kyrkog 031)

Allmän karaktär

Norra delen består av cirka 304 platser och ligger väster, norr och söder om kyrkan. Området avgränsas åt söder av en grusbelagd gång och i övriga väderstreck begränsas området av kyrkogårdsmuren. Närmast kyrkan i öster finns en gång av kalkstensplattor. Intrycket av området domineras av de höga vårdarna, flertalet blankputsade svarta i granit som finns omedelbart öster om kyrkan. Många platser rymmer familjegravar som brukats av samma familj under en lång tid. Vårdarna är vända mot öster eller väster. Området är gräsbesått.

Stamformad vård i granit med marmortavla rest 1880 över Jonas Nilsson och hans hustru (KI Hagby kyrkog 057)

Gjutjärnsvård i nygotisk stil i norra kvarteret rest över Jonas Håkansson 1867 (KI Hagby kyrkog 063)

Gravvårdstyper

Gravplatserna ligger med några få undantag i gräs. Det finns fem gravplatser som är grusbelagda. Tre är omgärdade av stenramar varav en har hörnkulor av sten. En har stenpollare med silverfärgad järnkedja och en har ett svartmålat gjutjärnsstaket. Två vårdar är av gjutjärn, varav en korsformad och rest över ålderman Carl Jonsson, död år 1862 och den andra är i nygotisk stil rest över Jonas Håkansson år 1867. Här finns också ett kors i marmor samt en granitvård formad som en trädstam med marmorplatta. Två vårdar av kalksten finns i kvarteret varav en liggande. Vårdar i form av avbrutna pelare, obelisker, pelare med urnor med mera är vanliga. Den äldsta vården är från år 1853 och det finns ytterligare 10 vårdar från 1800-talet i kvarteret. I kvarteret är det till övervägande delen familjegravar som använts under en lång tid och nya begravningar sker kontinuerligt.

Den dödes yrkestitel finns angiven på ungefär hälften av alla vårdarna. Vanligast är lantbrukare men titlar som åldermannen, skepparen, sjökaptenen, garvaren, tandteknikern, rektorn, brevbäraren, mjölnaren, kantor, förskoleläraren, byggmästaren, pälsdjursuppfödaren, skräddarmästaren, målarmästaren och kronolänsmannen förekommer också. Ortnamn förekommer ofta på gravvårdarna.

Olika typer av vårdar i norra kvarteret (KI Hagby kyrkog 061)

Familjen Olssens gravplats som renoverades under 2005(KI Hagby kyrkog 033)

Övrigt

På en av gravvårdarna står det Vegamannen C E Ljungström. Titeln Vegaman betyder att han var med på Nordenskiölds expedition. Under flera århundraden sedan 1500-talet och framåt hade upptäcktsresanden runt om i Europa & Amerika fascinerats av möjligheten att kunna upptäcka den säkra seglingsrutten utmed Europas och Asiens ishavskust. Adolf Erik Nordenskiöld lyckades med sin expedition med ång- och segelfartyget Vega 1878 - 1879 att slutföra uppgiften. Vega lämnade Karlskrona den 22 juni 1878 och kom tillbaka till Stockholm den 24 april 1880 efter att ha färdats runt Europa och Asien via Nordostpassagen. Efter nästan två år anlöpte man Stockholm och mottogs av Konung Oscar II och tusentals jublande människor. Nordostpassagens upptäckt blev en svensk forskarbragd C. Ljungström var båtsman på Vega under expeditionen.

Kultuhistorisk bedömning

Kvarterets placering nära kyrkan samt de äldre påkostade gravvårdarna tyder på att området på 1800- och början av 1900-talet brukades för familjegravar för samhällets medel- och överklass. De äldre kvarvarande gravvårdarna från mitten och slutet av 1800-talet och 1900-talets första decennier samt vårdar med stenramar berättar kvarterets historia. Spåren i form av de äldre gravvårdarna, stenramar och de ännu bevarade grusgravarna bör bevaras. Det

samma gäller för vårdar från mitten av 1800-talet och äldre. När nya familjemedlemmar återanvänder familjens plats bör man från församlingens sida uppmuntra till återanvändandet av befintliga stenar. Är det trångt på stenen kan man vända den och göra en ny inskription på den tidigare baksidan. Så kan man göra även om det är en helt ny familj som köper platsen.

Södra kvarteret

Översikt över södra delen från sydöst (KI Hagby kyrkog 010)

Klockstapeln står på den södra delen av kyrkogården (KI Hagby kyrkog 098)

Allmän karaktär

Södra delen består av ungefär 550 platser och ligger söder om kyrkan. Området avgränsas i norr av en grusbelagd gång. I öster, söder och väster finns kyrkogårdsmuren. I västra delen av området finns en grusbelagd gång som leder från vapenhuset fram till f d bårhuset i det sydvästra hörnet. I kvarteret finns klockstapeln liksom före detta bårhuset och en förrådsbyggnad i den södra delen. Vårdarna är vända mot öster och väster. Området är gräsbesäat. Man kan tydligt se var den tidigare grusgången från klockstapeln mot öster har gått för här finns luckor i gravraderna just där gången tidigare gick fram. De äldsta gravvårdarna står längs den grusade gången i norra delen av området.

En korsformad vård i sandsten från 1857 (KI Hagby kyrkog 075)

Kyrkogårdens äldsta vård rest över kronbefallningsmannen Callerstöm 1805 (KI Hagby kyrkog 076)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är av varierande utförande och ålder. Det vanligaste materialet är grå och svart granit men röd granit förekommer också. En vård är i form av ett kors tillverkat av sandsten från 1857 och där finns också ett modernt träkors. I den västra delen finns smedmästaren Johannes Carlsson sin familjegrav. Gravplatsen omgärdas av ett smidesstaket som smedmästaren själv har tillverkat och gravplatsen är belagd med grus. Ytterligare en gravplats i området är belagd med grus, omgärdas av en stenram och har murgrönskullar. Majoriteten av vårdarna är från 1950-talet och framåt och är rektangulära vårdar. Kyrkogårdens äldsta vård finns i kvarteret och det är en kalksten från 1805. Vården är rest över kronbefallningsmannen Callerström vars familj var en inflytelserik familj i Påskalavik.

I kvarteret anges den dödes yrkestitel på en mindre andel av vårdarna. De titlar som förekommer är handlaren, mjölnaren, skepparen, sjökaptenen, sjömannen, banvakten, skomakaremästaren, apotekaren, kyrkvaktmästaren, lantbrukaren, källarmästaren, smedmästaren, hamnmästaren, trädgårdsmästaren, fjärdingsmannen och kronbefallningsmannen. Den dödes hemort anges på flertalet av gravvårdarna.

Modernt utformade vårdar (KI Hagby kyrkog 080)

En av de liggande vårdarna i området (KI Hagby kyrkog 083)

Övrigt

Även på den södra sidan finns en gravvård med titeln "Vegaman". På vården, från 1899, står det Vegamannen, hovmästare vid kungl. Flottan P. M. Lustig. Han var den andre av de två som ligger begravda på Hagby kyrkogård som var med på skeppet Vega och Nordenskiölds expedition.

Kulturhistorisk bedömning

Äldsta gravvården är från 1805 och de äldre vårdarna finns längs kvarterets kanter. I övrigt har gravplatserna återanvänts under hela 1900-talet och detta ger kvarteret en blandad karaktär. De få grusgravar som finns kvar i kvarteret bör sparas då de utgör en länk till kyrkogårdens historia.

Vårdarna från 1800-talets mitt och tidigare bör bevaras på plats och föras in på församlingens inventarieförteckning. Det gäller även det smidesstaket som finns i området.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET

Hagby kyrka och kyrkogård ligger vackert på Nybroåsen med närheten till Hagbyån och i traditionspräglad miljö med klockstapel, den gamla stigluckan och medeltida bod. Vallmuren och den bevarade trädkransen hör också till den sammantaget värdefulla kulturmiljön.

På Hagby kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden men mycket få spår är bevarade från den första tiden. Dagens kyrkogård speglar mest bruket från slutet av 1800-talet och 1900-talet. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och titlar. På Hagby kyrkogård är lantbrukare den vanligaste titeln. Men titlar så som bland annat mjölnaren, skepparen, sjökaptenen, sjömannen, smedsmästaren, hamnmästaren, fjärdingsmannen, kronbefallningsmannen, åldermannen, garvaren, tandteknikern, pälsdjursuppfödaren och kronolänsmannen förekommer också. Alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdar. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem.

Hagby kyrkogård har så länge som det går att följa den tillbaka i historien haft samma omfattning som dagens kyrkogård och några utvidgningar har aldrig gjorts. Att inte kyrkogården utvidgas har lett till att hela området brukats kontinuerligt. Gravvårdarna visar på en blandning av stilar från 1800-talets mitt och fram till idag. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen 1950-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort, liksom det tidigare så vanliga murgrönskullarna. De kvarvarande grusgravarna och de med omgärdningar bör sparas som en länk till en tidigare begravningstradition.

Antalet gravvårdar från 1800-talet och det tidiga 1900-talet är relativt stort. Samtliga vårdar från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning och vårdas såsom kyrkliga inventarier. Detta gäller även vårdar av gjutjärn samt smides- och gjutjärnsstaket. I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller konsthistoriskt värde.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Hagby kyrka utgör centrum i en medeltida kyrkomiljö. Här har socknens religiösa centrum funnits under en lång sammanhängande tid.
- Hagby kyrkogård utgör ett gott exempel på en mindre landsortskyrkogård vars ålderdomliga intryck förstärks av rundkyrkan, klockstapeln, stigluckan, medeltida bod och vallmuren.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Landsarkivet i Vadstena: Hylanders kyrkogårdsinventering från 1949

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Karlsson, Axel. Hagby rundkyrka

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Bengt Johansson